



Fig 1. De forskellige kategorier af reservater i Danmark.

- Vildtreservater    ○ Statsskovreservater    ⊙ Videnskabelige reservater  
 ◑ Andre reservater

## Naturfredning i Danmark.

Af R. SPÄRCK.

Meddelelse fra Naturfredningsrådets reservatudvalg nr. 45.

Naturfredningen i Danmark kan til en vis grad føres tilbage til 1805, året for den bekendte fredskovsforordning. Ved denne forordning bestemtes det, at al på daværende tidspunkt eksisterende højskov skulde bevares som sådan. Og tilsvarende Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift 49, 1955, Hefte 2.

rende bestemmelser er senere indført for en række af de med offentlig støtte plantede nåletræsplantager i klit- og hedeegne. Denne forordning blev ikke indført med egentlig naturbeskyttende formål, men for at sikre landets skovareal mod fortsat forringelse, men rent faktisk har den naturligvis betydet meget for bevarelsen af danske skove, og dens bestemmelser går stadig igen i de love, der senere har afløst den. I Danmark er en fredskov altså ikke en fredet skov i naturbeskyttelsesmæssig forstand, men en skov der er underkastet fredskovsplikten, d. v. s. den skal stadig opretholdes som skov. De første egentlige naturfredningsforanstaltninger i Danmark begyndte i 1820'erne, da enkelte meget store vandreblokke som rokkestenene på Bornholm, der er fredet i 1821, og Tirslundestenen, der er fredet i 1832, blev gjort til genstand for egentlig fredning, men et virkelig fredet område med videnskabeligt formål indførtes for første gang d. 28. februar 1844. Denne dag frededes Gammelmosen i Gentofte, nord for København, ved kgl. resolution med det formål i kommende århundreder at muliggøre studier over tørvens dannelse og ændringer i mosens vegetation. Dette lille område – 14 ha – ligger stadig hen i sin oprindelige tilstand og har i årenes løb ved flere lejligheder været genstand for botaniske undersøgelser.

I virkeligheden hengik der nu et par menneskealdre, før naturfredningen gjorde fortsatte fremskridt i Danmark. I 1886 udkom et lille skrift »Jægerens skadelige Dyr« af den tidligt afdøde zoolog OLUF WINGE, der tager stærkt til orde for oprettelse af fredlyste områder, og i 1892 fremsatte geologen V. PINGEL, der var medlem af rigsdagen, i denne tilsvarende synspunkter. Det var dog først i 1905, da en række videnskabelige foreninger arrangerede et møde med professor CONWENTZ fra Tyskland som taler, at virkeligt, organiseret naturfredningsarbejde tog sin begyndelse i Danmark. I maj 1906 stiftede repræsentanter for Naturhistorisk Forening, Botanisk Forening og Geologisk Forening udvalget for naturfredning, som virkede igennem en 25-årig periode, og som står bag ved en lang række af de vigtigste naturvidenskabelige fredninger i Danmark (Hirsholmene, Tipperne, holmene i Staunsfjord, Ulfshale m. m.). Udvalget har også foranlediget udgivet A. MENTZ' bog »Naturfredning i Danmark«, der kom i 1909.

I hele denne ældre periode savnede man dog egentlig lovgivning. Fredningerne måtte derfor gennemføres enten ved frivillig overenskomst med ejerne eller ved det offentliges erhvervelse ved køb af den pågældende ejendom. De ældre fredninger er forøvrigt i stor udstrækning udført på statens ejendomme. I hele denne første periode af dansk naturfredning, hvis ledende personer var botanikeren EUGENIUS WARMING og zoologen HERLUF WINGE, var det i første linie de naturvidenskabelige fredninger, som prægede arbejdet.

Efterhånden begyndte mere æstetisk-landskabelige synspunkter og hensynet til befolkningens friluftsliv at gøre sig gældende i dansk naturfredning, og disse fandt navnlig udtryk i den i 1911 stiftede Danmarks Naturfredningsforening, hvis leder igennem årene har været ERIC STRUCKMANN. I en periode var der en slags dualisme i dansk naturfredningsarbejde, idet udvalget for naturfredning i det væsentlige tog sig af de naturvidenskabelige interesser, medens Danmarks Naturfredningsforening i første linie varetog de æstetiske og sociale hensyn. I løbet af 1920'erne skabtes inden for Danmarks Naturfredningsforening imidlertid et naturvidenskabeligt udvalg, som efterhånden i det væsentlige har overtaget de funktioner, der oprindeligt udførtes af det gamle udvalg for naturfredning.

Danmarks Naturfredningsforenings første og største indsats er imidlertid naturfredningsloven af 8. maj 1917, der forblev gældende, indtil den nuværende lov af 7. maj 1937 trådte i kraft. Begge love hviler på det samme princip, nemlig at fredninger af privat ejendom behandles af lokale nævn, hvis afgørelser kan appelleres til det for landet fælles overfredningsnævn. Igennem dette »domstolsprincip« i naturfredningslovgivningen har man på en meget heldig måde fået lokale myndigheder og interesser med i arbejdet. I landets 25 amtsråds kredse samt i København findes der et lokalt fredningsnævn, hvis formand er en af statsministeriet udnævnt dommer, og som desuden består af to medlemmer, det ene valgt af amtsrådet, det andet valgt af kommunalbestyrelsen i den kommune, som berøres af fredningssagen. De to medlemmer er altså de samme for hele amtsråds kredsen, medens det tredje medlem veksler efter, hvilken kommune sagen vedrører. Disse nævn bestemmer, om sagen bør gennemføres eller ej, hvilket

indhold og omfang fredningen bør have, og hvilken erstatning ejeren bør tilkendes for tab, som den ved fredningen gennemførte indskrænkning af ejendomsretten påfører ham. Er erstatningen ikke over 500 kr., og er ejeren tilfreds med afgørelsen, kan fredningsnævnet definitivt afgøre sagen. Hvis erstatningen andrager mere end 500 kr., eller ejeren er utilfreds med afgørelsen, appelleres den til overfredningsnævnet, der har den endelige afgørelse. Dette består af 7 medlemmer: en af statsministeriet udpeget formand (for tiden en professor i jura), to højesteretsdommere, udpeget af retten selv, samt fire af folketinget udpegede medlemmer.

Hele naturfredningsvæsenet i Danmark hører som nævnt under statsministeriet, der har en konsulent – for tiden en civilingeniør – der kan bistå ministeriet og fredningsnævnene. Endvidere findes et naturfredningsråd, der består af 7 medlemmer (tre – en botaniker, en zoolog og en geolog – udpeget af undervisningsministeriet efter indstilling af universitetets matematisk-naturvidenskabelige fakultet; et – en forstkyn- dig – udpeget af landbrugsministeriet og tre – af hvilke en skal være arkitekt – udpeget af statsministeriet efter indstil- ling af Danmarks Naturfredningsforening). Dette naturfred- ningsråd fungerer som sagkyndig rådgiver for fredningsnæv- nene og ministeriet, særlig vedrørende sager af naturviden- skabelig karakter, idet disse kun kan fremmes, hvis natur- fredningsrådet anbefaler det. Desuden har naturfredningsrådet en række andre beføjelser, bl. a. skal alle strandbyggelinie- sager forelægges dette, ligesom det i henhold til reservatloven forestår administrationen af de videnskabelige reservater.

Den ovenfor skildrede fremgangsmåde – fredning ved ken- delse af fredningsnævnet, evt. overfredningsnævnet – er den almindelige form for fredninger i Danmark, hvad enten det drejer sig om enkelte træer, udsigter eller større heder, botanisk interessante lokaliteter, geologiske dannelser etc. Men der kan fredes på flere andre måder f. eks. ved frivillig deklaration, hvis ejeren selv ønsker sin ejendom fredet eller gennemført visse bestemte fredninger. Også sådanne deklarationer fore- lægges fredningsnævnet og indføres i dets protokol. Og endelig kan der gennemføres specielle videnskabelige fred- ninger efter naturfredningslovens § 28 ved statsministeriets

bekendtgørelse efter forudgående indstilling fra naturfredningsrådet. Sådanne fredninger omfatter dels enkelte plantearter eller dyr (dog ikke pattedyr og fugle, der hører under reservatloven), dels arealer i statens eje eller private ejendomme, hvor ejeren ikke ønsker erstatning. I alt gennemføres der om året i Danmark for tiden omkring 300 større eller mindre fredninger efter naturfredningsloven. På finansloven er optaget et beløb på omkring 400 000 kr. til dækning af udgifter vedr. naturfredningsloven, heri ikke indberegnet tilskudet til Danmarks Naturfredningsforening og heller ikke amternes udgifter til erstatninger.

Endelig skal fremhæves, at naturfredningsloven indeholder en række almene bestemmelser, hvorved visse objekter og områder à priori er fredede. Det gælder således alle gravhøje og andre jordfaste oldtidsminder. Endvidere er der forbud mod bebyggelse på et område langs Jyllands vestkyst, der går 500 m fra strandbreddens inderkant ind i landet, det vil i det store og hele sige hele den yderste klitrække. Endvidere er der et tilsvarende forbud langs landets øvrige kyster, afstanden er her noget varierende, dog højst 100 m fra den for græs vækst blottede strandbred. Det er ligeledes forbudt at bygge uden fredningsnævnets tilladelse inden for en afstand af 300 m fra skove. Til disse naturfredningslovens almindelige bestemmelser kommer så skovlovens bestemmelser om opretholdelsen af skovarealet og vandløbslovens i hvert fald principielle forbud mod forurening.

Foruden efter naturfredningsloven kan der fredes efter reservatloven af maj 1936. Reservatloven omhandler kun pattedyr og fugle, men åbner mulighed for at fredes arealer som helhed for at bevare pattedyr- og fuglelivet, og nogle af de største og vigtigste fredninger af hedearealer i Jylland, navnlig den store fredning mellem Hanstholm og Klitmøller, er gennemført efter reservatloven. Reservaterne oprettes ved bekendtgørelse enten fra landbrugsministeriet efter indstilling af reservatrådet, de såkaldte vildtreservater, eller ved statsministeriets bekendtgørelse efter indstilling af naturfredningsrådet, de såkaldte videnskabelige reservater. Reservatrådet består af 5 medlemmer: en af landbrugsministeriet udpeget formand, to repræsentanter for jagtorganisationerne, en repræ-

sentant for landbruget og en repræsentant for naturfredningsrådet. Af vildtreservater er der efterhånden oprettet over 40, for en væsentlig del omfattende arealer af søterritoriet (ved de fleste søkøbstæder, beliggende ved fjorde, er den inderste del af fjorden reservat, hvor jagt er forbudt). En anden gruppe vildtreservater er jyske heder med henblik på fredning af Urfugl. Endelig er der blandt vildtreservaterne enkelte vegetationsrige inddæmninger o. lign., hvor formålet er fredning af ynglende andefugle.

Af videnskabelige reservater er der i øjeblikket 7: Tipperne og Klægbanken i Ringkøbing fjord med omliggende småholme og et 1 km bredt bælte af søterritoriet; øen Vorsø i Horsens fjord med omliggende småholme og søterritorium; øgruppen Hirsholmene i Kattegat med omliggende søterritorium; de to småøer Store og Lille Knot syd for Læsø; øen Hesselø i Kattegat med omgivende søterritorium; et skovområde i Sydsjælland med ynglende Havørn og endelig klippeøen Græsholmen øst for Bornholm. Det vil ses, at de videnskabelige reservater overvejende tjener til beskyttelse af søfugle, såvel i yngletiden som under trækket. På det sidstnævnte område kan navnlig nævnes Tipperne, hvor 40–50 000 ænder opholder sig i træktiderne foruden ofte tusinder af gæs, svaner og småvadere. Som ynglereservater er navnlig Hirsholmene – Ridens eneste yngleplads i Kattegat-området – og Græsholmen, Alkens og Lomviens eneste ynglested i Danmark, særlig vigtige. Af vildtreservater bør foruden det store Hanstholmreservat, hvor der endnu yngler enkelte Hjejler, navnlig nævnes Nakskov inderfjord – den Rødhovedede Andes eneste yngleplads i Danmark – og Staunsfjord, der har en ederfuglekoloni på omkring 800 par. På to af reservaterne – Tipperne og Vorsø – findes laboratorier. Udgifterne til reservaterne afholdes i det væsentlige af jagtfondets midler, og der anvendes årlig ca. 135 000 kr., hvoraf ca. 25 000 kr. medgår til de videnskabelige reservater. De videnskabelige reservater administreres af et af naturfredningsrådet nedsat tremandsudvalg.

En fredning i Danmark gennemføres som regel således, at sagen forberedes og rejses af Danmarks Naturfredningsforening eller undertiden en anden organisation (botanisk forening etc.) over for fredningsnævnet i vedkommende amt, og

hvis det er en sag af større betydning, vil den som oftest blive forelagt naturfredningsrådet og til sidst ført frem til overfredningsnævnets endelige afgørelse.

Sager af speciel videnskabelig interesse (enkelte plantearter, søfuglereservater o. lign.) forberedes oftest af naturfredningsrådet og fredes på dettes indstilling gennem statsministeriets bekendtgørelse.

Er ejeren selv stærkt interesseret i en fredning, kan denne ordnes ved frivillig deklaration, der udfærdiges med bistand af fredningsnævnet, evt. tillige af Danmarks Naturfredningsforening eller naturfredningsrådet.

Foruden fredninger i henhold til loven findes der endelig en del administrative fredninger, navnlig inden for statskovene, hvor særlig kan nævnes de jyske statsskovreservater, i hvilke jagten er reguleret af et udvalg, der tæller repræsentanter for jægerne, Danmarks Naturfredningsforening og naturfredningsrådet.

Egentlige reservater forberedes enten af jagtorganisationer og oprettes efter indstilling af reservatrådet ved landbrugsministeriets bekendtgørelse, hvor hensynet til beskyttelse af jagtbart vildt er hovedsagen (vildtreservater), eller forberedes af videnskabelige organisationer eller naturfredningsrådet, hvorefter de oprettes på det sidstnævntes indstilling ved statsministeriets bekendtgørelse (videnskabelige reservater).